

CERCETĂRI ETNOGRAFICE LA ROMÂNII DINTRE VIDIN, DUNĂRE ȘI TIMOC

EMIL ȚIRCOMNICU*

ABSTRACT

ETHNOGRAPHIC RESEARCH OF ROMANIANS BETWEEN VIDIN, THE DANUBE AND TIMOC

In the area between the Vidin, the Danube and the Timoc rivers, in North-Western Bulgaria, at the border with Serbia and Romania, there are over 30 villages and a town which are compactly inhabited by a population of Romanian ethnic origin. This space is a Romanian ethno-folkloric and linguistic extension, representing a connection with the other part of Timoc, in Serbia. The entire Timoc region, in Bulgaria and Serbia, is part of the cross-border European region. Today, Romanians in this area, as well as the Bulgarians and Serbs living in Romania could represent a bridge of cooperation between the three neighboring countries: Romania, Bulgaria and Serbia. In this article, we provide a historical, ethnological and social presentation of this Romanian community in Bulgaria, following research carried out in 2009.

Keywords: Timoc, ethnography, Romanian minority, identity, ethnic assimilation.

1. ISTORICUL CERCETĂRILOR ȘTIINȚIFICE PRIVITOARE LA ROMÂNII DINTRE VIDIN, DUNĂRE ȘI TIMOC

Primele cercetări științifice privind populația românească de peste Dunăre, din Bulgaria, incluzând și zona dintre Vidin, Dunăre și Timoc, au fost realizate de către cercetătorii străini, în secolul XIX și începutul secolului XX: Felix Kanitz¹ (geograf, etnograf și arheolog maghiar de origine evreiască, a trăit între anii 1829–1904) și Gustav Weigand² (filolog german, a trăit între anii 1860–1930). Mai apoi,

* Address correspondence to Emil Țircomnicu: Institutul de Etnografie și Folclor „C. Brăiloiu”, Tache Ionescu nr. 25, sector 1, București, e-mail: emil.tircomnicu@gmail.com. Articolul a fost realizat în cadrul grantului IDEI nr. 960/2009, proiect nr. 868/2008, finanțat de UEFISCSU-CNCSIS.

¹ Felix Kanitz, *Donau Bulgarien und der Balkan – historisch, geographisch, ethnographische rasestudien, am den Jahren 1860–1870*, 3 vol, Leipzig, 1875.

² Gustav Weigand, *Rumänen und Arumunen in Bulgarien*, Leipzig, 1900; *Die Rumänischen Dialekte der kleinen Walachei, Serbien und Bulgarien*, Leipzig, 1900; *Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes*, Leipzig, 1909, a inclus în rețeaua de anchetă satele Bregovo, Vârf și Florentin.

două personalități românești au cules date folclorice și etnografice, studiind modul de viață al românilor timoceni: Leon T. Boga³ (istoric român de origine aromână) și George Vâlsan⁴ (geograf român, a trăit între anii 1885–1935). În perioada interbelică apar câteva lucrări, între care se remarcă cele semnate de Emanoil Bucuța⁵ (filolog român, a trăit între anii 1887–1946) și Florea Bobu Florescu⁶ (etnograf român). *Atlasul lingvistic român*, partea I (1938), coordonat de Sever Pop (filolog român, a trăit între anii 1901–1961) și partea II (1940), coordonat de Emil Petrovici (filolog român, a trăit între anii 1899–1968), a inclus în rețeaua de anchetă satele Bregova, Halova și Sveti Pătar.

În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, apar studii referitoare la situația minorității românești din zona Timocului (Bulgaria și Iugoslavia): N.A. Constantinescu⁷, Petre Râmniceanu⁸, Florea Bobu Florescu⁹, Cristea Sandu Timoc¹⁰, Alexandru Budiș¹¹, A. Dumitrescu-Jippa și Octavian Metea¹², C. Noe și Marin Popescu-Spineni¹³. De asemenea, au fost editate trei volume de izvoare intitulate *Românii din Timoc*, coordonate de C. Constante și Anton Golopenția, sub egida Institutului Român de Statistică, în anii 1942–1944. Volumul al II-lea este consacrat românilor dintre Vidin și Timoc. Revista „Timocul”¹⁴ a apărut în perioada 1934–1944 la București.

Despre românii timoceni din Bulgaria au fost publicate studii, cu preponderență lingvistice, după anul 1965, de către T. Teaha¹⁵, Virgil Nestorescu¹⁶

³ Leon T. Boga, *Românii din Macedonia, Epir, Tesalia, Albania, Bulgaria și Serbia*. Notă etnografică și statistică, București, Tipografia Vocea poporului, 1913.

⁴ George Vâlsan, *Românii din Bulgaria și Serbia*, în *România și popoarele balcanice*, București, 1913.

⁵ Emanoil Bucuța, *Românii dintre Vidin și Timoc*, București, 1923.

⁶ Florea Bobu Florescu, *Românii din dreapta Dunării*, în „Sociologie românească”, București, 1937, nr. 5–6, p. 230–234.

⁷ N.A. Constantinescu, *Chestiunea timoceană*, Imprimeria I.E. Torouțiu, București, 1941, *Vechimea românilor timoceni*, București, Institutul de Arte Grafice, 1943.

⁸ Petre Râmneanțu, *Românii dintre Morava și Timoc și continuitatea spațiului lor etnic cu al românilor din Banat și din Timocul bulgăresc*, în „Buletin eugenic și biopolitic”, București, 1941, nr. 1–4.

⁹ Florea Bobu Florescu, *Românii din Bulgaria*, București, 1943.

¹⁰ C. Sandu Timoc, *Poezii populare de la românii din Valea Timocului*, București, 1943.

¹¹ Alexandru Budiș, *Bulgaria istorică, geografică, politică, economică, culturală și militară*, București, Casa Școalelor, 1943.

¹² A. Dumitrescu Jippa, Octavian Metea, *Timocul*, București, 1943.

¹³ C. Noe, Marin Popescu-Spineni, *Les Roumains en Bulgarie*, Craiova, 1939.

¹⁴ „Timocul”. Revistă culturală. Organul Soc. Culturale „Timoc” a românilor din Valea Timocului și dreapta Dunării, a apărut între anii 1934–1944, în paginile căreia au semnat G. Murnu, E. Bucuța, Anton Balotă, P. Vodă Timoceanul, Florea Florescu, N. Batzaria, L.T. Boga ș.a.

¹⁵ T. Teaha, *Aspecte ale graiului românesc din sudul Dunării*, în *Omagiu lui Al. Rosetti la 70 de ani*, București, 1965, p. 895–898.

¹⁶ Virgil Nestorescu, *Stadiul palatalizării labialelor în graiurile românești din regiunea Vidin (R. P. Bulgaria)*, în „Studii și cercetări lingvistice”, 1971, nr. 1, p. 41–50; *Contacte lingvistice româno-bulgare (pe baza datelor unui grai românesc din R. P. Bulgaria)*, în „Studii de slavistică”, vol. II, București, 1971, p. 109–124; Virgil Nestorescu, Marin Petrișor, *Graiul românilor din Bregovo (R. P. Bulgaria). Câteva particularități fonetice*, în „Actele celui de-al XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică”, vol. II, București, 1971, p. 997–1002.

ș.a. A apărut și lucrarea de culegeri folclorice a lui Cristea Sandu Timoc, *Cântece bătrânești și doine*, București, 1967. O lucrare de istorie medievală, scrisă de Silviu Dragomir, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în Evul Mediu*, a fost publicată în anul 1959. Profesorul Gh. Bolocan a înregistrat texte în anul 1955, iar Virgil Nestorescu a realizat anchete dialectale în 28 de sate din regiunea Timocului, în cadrul colaborării interacademice dintre Academia R.P.B. și Academia R.S.R., desfășurată între anii 1969–1976.

După 1993 s-au realizat cercetări etno-folclorice în spațiul timocean din Bulgaria de către cercetători din cadrul Institutului de Etnografie și Folclor „C. Brăiloiu”. Monica Budiș a publicat materiale etnografice în lucrarea *Comunitatea românească de pe Valea Timocului bulgăresc*, București, Editura Militară, 2001. Textele folclorice și etnomuzicale se află în „Arhiva IEF”. Cercetări lingvistice au fost realizate de către cercetătorii lingviști de la Institutul de Lingvistică din București, în cadrul schimburilor interacademice. O mică parte a fost publicată de Virgil Nestorescu, *Românii timoceni din Bulgaria*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996. Materialele înregistrate, pe principii tematice, sunt cuprinse în „Arhiva fonogramică a limbii române” și „Arhiva dialectală a Institutului de Lingvistică din București”. Cercetări au realizat și folcloriștii de la Craiova: Nicolae Panea, Cornel Bălosu, Gheorghe Obrocea, în perioada 1993–1995, rezultatele fiind publicate în cartea *Folclorul românilor din Timocul bulgăresc*, Craiova, Editura Omniscop, 1996.

La Vidin a apărut, între anii 1993–2000, revista „Timpul”, care cuprindea, în paginile sale, și materiale folclorice și etnografice.

Cristea Sandu Timoc a publicat la Timișoara, în anul 1997, lucrarea *Vlahii sunt români. Documente inedite*. La Paris apare lucrarea lui Ion di la Vidin, *La Tribalie*, Vidin-Paris, 1991, iar în traducere: *Sacra Tribalie, Povestea românilor din dreapta Dunării*, București, 1997. Ștefan Vâlcu a publicat un studiu intitulat *Românii uitați. O introducere în cheștiunea timoceană*¹⁷. Trei volume de documente istorice sunt editate de Gheorghe Zbucă și Cezar Dobre, *Românii timoceni*, București, Editura DC Promotions, 2005.

2. SATELE ROMÂNEȘTI DIN ZONA TIMOCULUI (BULGARIA)

Localitățile locuite compact de români, în zona Timocului din Bulgaria, sunt (în paranteză este specificată denumirea veche): Capitanovți (Căpitănuț), Pocraina (Chirimbeg), Gomotarți (Gumătarți), Coșava, Cutovo (Cutova), Slanotrăn (Stanotârni), Florentin, Vrah (Vârf), Gănzovo (Gânzova), Tianovți (Tianuț), Cosovo (Cosova), Rabovo (Rabova), Topoloveț (Boșneacu din Deal), Caniț (Fundeni), Drujba (Molălia), Calenic (Călinic), Cudelin (Racovița), Balei (Bălii),

¹⁷ Ștefan Vâlcu, intitulat *Românii uitați. O introducere în cheștiunea timoceană*, în revista „Sud-estul european și contextul european”, Buletin, București, 1998, p. 99–109.

Iasen (Isăn), Antimovo (Șeu), Rachitnița (Răchința), Deleina, Boriloveț (Boroivăț), Grațcovski Colibi, Șipicovi Colibi, Periloveț (Perlovăț), Negovaniovți (Negovaniț), Dolni Boșneac (Boșneacu din Vale), Maior Uzunovo (Halvagi) și orașelul Bregovo (Bregova). La acestea se mai adaugă populația românească din Vidin (Dii), care se află plasată mai ales în cartierul Cumbair, fostă comună limitrofă vechiului oraș. Din estimările lui Ivo Gheorghiev, președintele Uniunii Etnicilor Români din Bulgaria, în anii 1990, în zona Timocului, se aflau 125 000–130 000 de români. Astăzi, populația românească s-a redus la un număr de aproximativ 50 000 de persoane, datorită fluxului migrațional spre țările dezvoltate din Europa.

3. SITUAȚIA SOCIALĂ ACTUALĂ

Situația demografică a satelor cu populație românească din regiunea Vidin este catastrofală. Populația activă este plecată la muncă în străinătate sau în orașele importante din Bulgaria. În sate se găsește astăzi populația îmbătrânită. Din cele 30 sate cu populație preponderent românească, doar Rabova mai are școală. Copiii din sate fac naveta cu autobuzul la școlile din Vidin și Bregova. Situația cea mai dramatică am întâlnit-o în Grațcovski Colibi. Acest sat, aflat la frontiera cu Serbia, mai are 50 locuitori, toți cu vârsta peste 55 ani. În zece ani va dispărea. Întreaga zonă, fără un afluz de populație, care nu se știe de unde poate veni, în 40–50 ani va arăta ca un spațiu părăsit.

Situația culturală nu este nici ea atrăgătoare. Zona Vidin este împânzită de vestigii arheologice romane, dar siturile nu sunt puse în evidență. Există câteva obiective istorice, care pot fi vizitate. Orașul Vidin este clădit în locul unde a existat cetatea romană Bononia. În apropiere, într-o stare jalnică, la Arcear, există ruinele cetății Rațariia. În Vidin, se pot vedea: cetatea Baba Vida (singura cetate medievală conservată integral din Bulgaria), Muzeul de Etnografie (fostă cazarmă turcească), biserica Sf. Parascheva (ctitorie a lui Matei Basarab), moscheia lui Pasvant Oglu, biserica Sf. Dumitru, scheletul sinagogii safarde construite la 1880, cele șase porți ale vechiului oraș, Muzeul de Istorie și Arheologie ș.a. La Kula, oraș aflat la 70 km de Vidin, se pot vedea ruinele unei cetăți romane din sec. II–IV, aflate chiar în centrul orașului, incluse într-un proiect cultural european. La 20 km de Vidin, între satele Gradeț și Rabova, se găsesc ruinele unei mănăstiri rupestre, isihaste, din sec. XIII, loc unde se desfășoară, în prima zi după Paști, o serbare câmpenească, prilej de întâlnire a românilor din zonă.

În două sate, Florentin și Rabova, se oficiază slujbe religioase în limba română. Mitropolitul Vidinului, Domițian, în anul 2007, la cererea unor lideri ai Uniunii Etnicilor Români din Bulgaria, a permis desfășurarea slujbelor particulare în limba maternă.

În Vidin nu există presă în limba română. Românii nu cunosc limba literară românească, astfel că nu pot citi și scrie românește. Se recepționează, cu oarecare dificultate, TVR1, TVR2, TVR Internațional, dar sunt urmărite prin cablu

televiziuni românești de muzică și divertisment, ca Favorit și EtnoTv. În satele de lângă Dunăre se recepționează și semnalele de telefonie mobilă din România.

La Vidin s-a deschis un centru al Universității Spiru Haret, existând tineri interesați de a urma cursurile acesteia. Există interes și pentru plecarea la studii în România sau pentru înființarea unui liceu la Vidin. Ar fi indicată deschiderea unei școli cu predare în limba română, mai apoi a unui liceu. Se depun eforturi pentru înființarea unui institut de studii similar Institutului de la Sofia, din perioada interbelică. În anul 2009, Uniunea Etnicilor Români din Bulgaria a înființat Biblioteca Albotina. Cu sprijinul autorităților române, a Departamentului pentru românii de pretutindeni, începând din anul 2005, s-au finanțat cursuri facultative de învățare a limbii române.

Acum nu se întrevide posibilitatea declanșării unui proces mai amplu de resuscitare a unui curent de afirmare a etnicității proprii. Creșterea economică a societății românești, în raport cu cea bulgară, poate amplifica interesul pentru cultura și limba română. Un impact identitar poate avea loc și prin finalizarea podului, care va uni Vidinul de Calafat, comunitatea românească din Timoc cu cea din Oltenia.

Se poate vorbi însă și de o colaborare a autorităților bulgare (primari, oameni din administrație, biserică) cu reprezentanții asociațiilor românești din zonă și cu cei ai autorităților române și ai asociațiilor culturale din România. În anul 2008 a existat o expoziție consacrată împlinirii a 130 de ani de la războiul româno-rusoturc care a dus la eliberarea Bulgariei. De asemenea, au avut loc ceremonii comemorative, cu participarea autorităților locale, de ziua Bulgariei (3 martie), la monumentul ostașilor români de la Smârdan, ș.a.

4. IDENTITATE ȘI ALTERITATE LA ROMÂNII TIMOCENI DIN BULGARIA

Majoritari în obștina Vidin, românii nu sunt recunoscuți ca minoritate națională. Există revendicări de natură etnică la nivelul unor asociații locale, cea mai activă fiind Uniunea Etnicilor Români din Bulgaria AVE, condusă de doctorul Ivo Gheorghiev. Din cauza faptului că statul bulgar nu a recunoscut, după 1990, minoritatea românească, mulți români, din punctul nostru de vedere, fac confuzia între cetățenie și naționalitate. Evident că ei au un alt model de gândire. Elita, intelectualii, politicienii, oamenii din administrație nu vor să se afișeze ca români. În trecut, originea românească a locuitorilor din zonă nu era privită cu simpatie. De asemenea, încă din perioada interbelică, li s-a inoculat ideea diferențierii în vlahi și români. Cu toții însă recunosc că vorbesc limba română ca limbă maternă, oamenii simpli neștiind să explice de ce părinții și bunicii lor nu știau vorbi bulgărește. De multe ori auzi explicația: „ne-am pomenit în limba română”. Mulți conștientizează faptul că sunt români, dar există, în continuare, teama de a se afirma ca etnici români.

Nu există o conștiință explicită de minoritar, nici un complex al minoritarului față de „majoritarul bulgar”. În fapt, în Vidin, jumătate din populație este vlahă-

românească, iar în satele timocene, ca și în orașul Bregova, populația românească este în majoritate absolută. Există, la cei cu studii superioare, și conștiința că, pentru a te descurca în Bulgaria și pentru a avea o imagine mai bună, trebuie să cunoști foarte bine limba bulgară. Tinerii nu sunt interesați de presa și mass-media românească, de emisiunile de știri din România. Nu au așteptări prea mari de sprijin din partea statului român (ideea dominantă, mai ales printre cadrele didactice, care cunosc mai bine situația, este că statul român a făcut destule lucruri pentru ei) sau al celui bulgar. Ei valorizează, în special, oportunitatea plecării la studii în România, dar ar prefera să se deschidă liceu sau universitate românească la Vidin. Ei nu cer de la statul bulgar nimic, nu au conștiința drepturilor pe care le-ar avea ca minoritari, pentru prezervarea identității lingvistice și culturale românești.

Românii nu reclamă presiunea autorităților, neexistând cazuri de discriminare sau standarde duble. Cel puțin, ele nu sunt vizibile la nivel oficial sau există numai la nivel de etichetare-tachinare etnică. Satele sunt, în mare majoritate, locuite de români, astfel că primarii sunt chiar din rândul lor. Am sesizat însă și faptul că unor persoane le este teamă să vorbească despre românii din zonă, să dea interviuri, motivând că vor avea probleme cu autoritățile. Există, astfel, conștiința faptului că nu este bine să te afișezi ca român. Alții, din contră, își afișează apartenența la naționalitatea bulgară, afirmând că în zonă totul este bulgăresc, neexistând nimic românesc.

Într-un interviu realizat cu Ivo Gheorghiev, președintele Uniunii Etnicilor Români din Bulgaria, acesta preciza, referitor la faptul că numele de vlah nu este un etnonim, ci numele pe care l-au primit românii de la slavi, pe filiera celtică (*volcae*): „Cuvântul vlah, în sine, nu este cuvânt rău. Ceva mai mult, acest cuvânt, știm noi, are o bază istorică mai veche, dar aparține istoriei. Noi între noi niciodată nu ne-am denumit vlahi, precum niciodată la Dii nu zicem Vidin. Fac o analogie între cei doi termeni, pentru că există terminologie specific românească, noi ne denumim rumâni și e normal și firesc pentru că asta este și transcripția veche care era de Rumânia. Unii susțin că ideea de vlah ar fi o idee care ar reprezenta rădăcina noastră. O fi și așa, dar până la sfârșit nu au dreptate, pentru că rădăcina noastră e rădăcina românească, așa cum ne știm noi, cum noi ne zicem între noi. Vlahi ne-au denumit alții”¹⁸.

Dacă vrem însă să înțelegem prezentul, trebuie să analizăm trecutul acestei comunități. Felix Kanitz, la 1875, făcea observația că „naționalitatea românilor nu se asimilează cu nici alta, din pricina îndârjirii ei cu care se apără; dimpotrivă, ea și-a dovedit în ultima vreme puterea de a putea să absoarbă ușor elemente străine și mai ales slave”¹⁹. În timpul desfășurării Congresului de la Berlin, M. Eminescu preciza faptul că regimul turcesc a fost unul tolerant față de naționalități, dar că viitoarele stăpâniri slave vor încerca să asimileze insulele de românitate din

¹⁸ 26 iunie 2009 la Vidin, Bulgaria.

¹⁹ F. Kanitz, *Bulgaria dunăreană și Balcanii*, 1875, extras tradus în *Românii din Timoc*, vol. II, culegere îngrijită de C. Constante, A. Golopenția, București, 1943, p. 15.

mijlocul lor: „Sute de ani românii au fost, cel puțin indirect, stăpâniți de turci; niciodată însă, în curgerea veacurilor, turcii nu au pus în discuțiune limba și naționalitatea română. Oriunde însă românii au căzut sub stăpânirea directă ori indirectă a slavilor, desvoltarea lor firească s-a curmat prin mijloace silnice”²⁰. G. Weigand menționa la anul 1900: „Cu prilejul vizitării mai multor case românești, în diferite sate, am putut să-mi dau seama că locuitorii se simțeau foarte bine în noua lor patrie, pe care o schimbaseră cu cea veche, abia acum 100 de ani”. De asemenea: „Fiecare țăran este proprietar și se bucură de aceleași drepturi ca și bulgarii. În școli se predă limba românească; elevii însă învață cu plăcere și bulgărește, fiindcă au nevoie de această limbă. În părțile marginase ale regiunii lingvistice românești, cu sate în care se vorbesc mai multe limbi, limba românească se pierde, nu însă și în satele mari pur românești din regiunea compact românească”²¹.

Și în altă lucrare, G. Weigand revenea: „În Bulgaria realitățile sunt altele. Acolo din partea guvernului bulgar nu se face nimic pentru bulgarizarea românilor. În biserică se slujește în limba românească, preoții sunt români, e drept că la școală se învață și bulgărește, dar limba de predare este tot cea românească. Bineînțeles că administrația e bulgărească și cunoașterea limbii bulgare s-a răspândit mult, fără constrângere. Românii se simt acolo destul de bine. Ei au pământ admirabil și, mai ales, sunt proprietari – și nu sunt nevoiți, ca frații lor din nordul Dunării, să lucreze în dijmă în folosul marilor proprietari. În niciun caz nu simt nevoia de a se întoarce în patria lor din Valahia Mare. O comparație a dialectelor ne arată destul de precis de unde au venit, trebuie însă să se arunce o privire asupra părții a doua din atlasul meu lingvistic; aici se vede dintr-o dată coincidența Banatului cu Craina până la Luchie – ca punctul cel mai sudic – și Vratna – cel mai estic. Regiunile marginase de la Est și Sud au fost colonizate cu locuitori din Gorj și Mehedinți, inclusiv localitățile vestice din Bulgaria, care, în parte, au fost populate cu sârbi; în schimb, în localitățile estice, locuitorii lor au venit din Dolj. Astfel, putem afirma cu toată certitudinea despre satul Florentin că locuitorii au trecut aici venind din regiunea Hunia, Moțăței, altfel n-ar exista asemănarea dintre *sker=fer*, care altfel ar fi inexplicabilă”²².

După participarea României la eliberarea Bulgariei, în multe orașe s-au ridicat monumente în semn de recunoștință pentru jertfa soldaților români (Smârdan, Arciar, Rahova ș.a.). După intervenția României împotriva Bulgariei în al Doilea Război Balcanic din 1913, monumentele românești au dispărut, fiind distruse de autoritățile bulgare.

²⁰ M. Eminescu, *O parte a cestiunii orientale*, 4 august 1878, după Mihai Eminescu, *Publicistică*, Chișinău, Cartea Moldovenească, 1990, p. 174.

²¹ G. Weigand, *Românii și aromânii în Bulgaria*, 1900, extras tradus în *Românii din Timoc*, vol. II, culegere îngrijită de C. Constante, A. Golopenția, București, 1943, p. 37.

²² G. Weigand, *Dialectele românești ale Valahiei Mici, ale Serbiei și ale Bulgariei*, 1900, extras tradus în *Românii din Timoc*, vol. I, culegere îngrijită de C. Constante, A. Golopenția, București, 1942, p. 89–90.

Lucrurile s-au transformat vizibil, odată cu întărirea națională a statului bulgar, în perioada interbelică: „Românii aceștia transdanubieni rămăseseră multă vreme închiși în cele două țări, în care, după 1833 și 1878, s-au trezit cetățeni cu alt nume. Simțeau că sunt deosebiți de concetățenii lor, prin regimul aparte pe care au început să-l aibă. Drepturile vechi se pierdeau, în ce-i privea, cu fiecare zi. A fost întâi școala și limba lor, mai târziu biserica și, la sfârșit, tot ce le dădea și le păstra o înfățișare proprie. S-a mers atât de departe încât li se sfășiau, când ieșeau pe uliți, hainele albe, pentru că le purtau de când se pomeniseră între oameni îmbrăcați în haine închise la culoare sau chiar negre. Nu li se îngăduia o asemenea deosebire de ceilalți. Nu mai puteau să vorbească în limba părintească decât pe furis. Între cei mai mândri dintre ei s-a născut atunci o dorință de împotrivire. De pe urma acestei împotriviri au început să se ivească la școlile de dincoace de Dunăre, între noi, tot mai mulți școlari veniți din mijlocul lor. Dacă nu puteau să-și vadă de suflet acasă, făceau ce puteau și-și trimiteau copiii între frații liberi, ca să apere, cel puțin în ei, acest suflet”²³.

Și un reputat intelectual, ca George Murnu, reacționa la tratamentul aplicat de autoritățile bulgare elementului românesc din Timoc: „Cazul cel mai caracteristic ni-l prezintă starea românilor din Valea Timocului și dreapta Dunării – care sunt cu totul oropsiți de noi și lăsați pradă unor autorități, care nu-și fac nicio taină din persecuția și înjosirea lor până la nimicirea totală a ființei lor etnice”²⁴.

Emanoil Bucuța, în 1923, își pune o firească întrebare, privind firele tainice care țin în viață elementul românesc din zona timoceană: „Și, când toate așezămintele îl înconjoară de pretutindeni cu un cerc tot mai strâmt de deznaționalizare, aceeași întrebare mirată se naște: Ce ține pe acest crâmpieiu de popor? Care e cetatea așa de tare, unde se adăpostește și încă se mai apară? Iată! Poporul își are legile lui nescrise, care scapă celorlalte. El intră numai anevoie și nedeplin în tiparele statului. Civilizației seculare curtene și orașenești, îi împotrivesc civilizația proprie, elementară și cu necercetate și necuprinse izvoare. În locul religiei cu mărturisiri ale credinței și canoane, el își are sfinții puterilor firii, eresurile și sărbătorile soarelui; în locul științei și al cărții, înțelepciunea încercată de mii și milioane, cântecele, descântecul și basmul; în locul vieții de stat, legăturile rudeniei și îngrămădirilor tainice, arta și petrecerile, portul și locuința, limba și obiceiurile. De toate celelalte se poate lipsi sau pe toate le îndură; fără ale lui nu poate trăi. Ele-i alcătuiesc însăși ființa cea netrecătoare, simțul obștei, vatra de putere și îndreptarea nesmintită, în câmpii, fără alte stele, ai existenței colective”²⁵.

²³ Emanoil Bucuța, *Introducere*, la *Românii din Timoc*, vol. II, culegere îngrijită de C. Constante și A. Golopenția, București, 1943, p. XVII–XVIII.

²⁴ George Murnu, *Românii din Valea Timocului și dreapta Dunării*, în revista „Timocul”, 1934, an I, nr. 3–4, p. 3.

²⁵ Emanoil Bucuța, *Românii dintre Vidin și Timoc*, București, 1923, p. 58.

Încheiem cu un citat, în spiritul european de astăzi, scris de o personalitate interbelică, în prefața la culegerea de izvoare dedicată românilor timoceni: „Comorile sufletești ale neamului românesc sunt valori permanente. Noi nu am venit aici din continente străine spre a ne aclimatiza culturii europene. Noi facem parte integrantă din patrimoniul biologic și din patrimoniul european al Europei. Nu avem deci nevoie nici să ne scuzăm, nici să ne justificăm existența. Justificarea noastră în viața Europei este însăși existența noastră aici, din toate timpurile”²⁶.

Aceste forțe tainice ale comunităților, constând în credințe, obiceiuri și tradiții, și care reprezintă însăși obiectul de studiu al etnografiei, am încercat să le descoperim în cercetările noastre întreprinse în anul 2009. Avem convingerea că rezultatele cercetărilor sunt importante nu numai la nivel științific național, ci și la nivel mai larg, european, întrucât ele reprezintă valori ale patrimoniului imaterial pe cale de dispariție, nu datorită doar modernizării sociale, cât mai ales declinului demografic din zona timoceană și a proceselor de asimilare etnică.

5. LOCALITĂȚI ÎN CARE S-AU REALIZAT CERCETĂRI ETNOGRAFICE DE TEREN. CARACTERISTICI ETNO-DEMOGRAFICE

Vreme de patru decenii, colectivul de etnografi ai Institutului de Cercetări Etnologice și Dialectologice, redenumit, după 1990, Institutul de Etnografie și Folclor, a lucrat la elaborarea *Atlasului etnografic român*, lucrare monumentală prin amploarea cercetărilor, realizând anchete de teren în 600 de localități de pe întreg teritoriul României, chestionarele având peste 1 200 de întrebări și existând peste 18 000 de repondenți²⁷. Această lucrare, la care au participat și s-au format două generații de etnografi, se află astăzi în faza finală. Au fost tipărite trei volume, sub coordonarea dr. Ion Ghinoiu, secretarul științific al Institutului și șeful Departamentului de etnografie: *Habitatul*, vol. I, 2003, *Ocupațiile*, vol. II, 2005, *Tehnică populară. Alimentație*, vol. III, 2008. Urmează, până în anul 2011, să fie tipărite și ultimele două volume: *Portul și arta populară*, vol. IV, și *Sărbători și obiceiuri*, vol. V.

În paralel cu realizarea *Atlasului etnografic român*, s-a lucrat și la editarea răspunsurilor la chestionarele etnografice, clasificate pe regiuni istorice. Seria dedicată sărbătorilor și obiceiurilor s-a încheiat prin publicarea a cinci volume: *Oltenia* (vol. I), *Banat, Crișana, Maramureș* (vol. II), *Transilvania* (vol. III), *Moldova* (vol. IV), *Dobrogea, Muntenia* (vol. V)²⁸.

²⁶ Sabin Manuilă, *Prefață, Românii din Timoc*, vol. II, culegere îngrijită de C. Constante, A. Golopenția, București, 1943, p. XIV.

²⁷ Ion Ghinoiu, *Introducere* la volumul de documente etnografice *Sărbători și obiceiuri. Vol. I, Oltenia*, Editura Enciclopedică, București, 2001, p. XVII.

²⁸ Volumele I–IV au apărut la Editura Enciclopedică, în anii 2001, 2002, 2003, 2005, iar vol. V, la Editura Etnologică, 2009.

Este evident că astfel de lucrări nu se vor mai realiza curând, din lipsă de fonduri și resurse umane. Cercetarea se face astăzi, în principal, prin derularea unor proiecte punctuale, desfășurate pe durata a doi, trei ani, obținute prin competiție și realizate cu colective restrânse de cercetători.

Într-o primă fază, atlasul etnografic a fost gândit ca atlas etnografic al României. Titlul sub care a fost finalizat este de *Atlasul etnografic român*. În recenzia realizată la vol. II²⁹, se sesiza faptul că atlasul nu-i cuprinde și pe românii din afara statului național, sugerându-se autorilor să se gândească la un volum suplimentar, dedicat comunităților istorice din Basarabia, Bucovina, Ungaria și Peninsula Balcanică.

Etnografii din Institutul de Etnografie și Folclor au avut în vedere, după anul 2000, și cercetarea comunităților istorice. Ocazia s-a ivit prin grantul CNCSIS-IDEI nr. 960/2009, demarându-se un proiect de extindere a cercetărilor *Atlasului etnografic român* și la comunitățile de români din Bulgaria. S-a făcut, astfel, primul pas către culegerea de date etnografice, care să servească la elaborarea unui atlas etnografic al românilor din jurul granițelor. S-a stabilit ca, pentru fiecare țară unde există comunități lingvistice românești (vorbitoare de idiomuri, dialecte), să se realizeze un atlas, care să surprindă sărbătorile și obiceiurile din ciclul familial (naștere, căsătorie, înmormântare), ciclul calendaristic (sărbători peste an), precum și reprezentări mitice, sărbătorile comunitare și cele din calendarul agro-pastoral, cartografiate pe hărți. Celelalte teme legate de habitat, ocupații, tehnică populară, port și artă populară, nu sunt urmărite decât în mică măsură, în această fază. De asemenea, pentru fiecare regiune etnografică se va edita un volum cu transcrierea (literară, nu lingvistică³⁰) răspusurilor la chestionarele etnografice.

În acest scop, s-au ales, pentru desfășurarea anchetelor etnografice, localități-pilot din regiunea Timocului și de pe Valea Dunării, locuite într-o proporție semnificativă de români, reprezentative zonei respective, chestionarele etnografice completându-se în limba română. În arealul dintre Vidin, Dunăre și Timoc, am desfășurat, în cursul anului 2009, împreună cu drd. Adelina Dogaru și dr. Ionuț Semuc, cercetări etnografice în următoarele localități:

1. Bregovo (Bregova), oraș de graniță între Bulgaria și Serbia, situat la 30 km de Vidin, cu 5 000 locuitori. Despre românii din Bregova, Felix Kaniz scria că „imigrația valahă în Bregova s-a petrecut cam acum 25 de ani”. Nu se precizează anul și nici cât de importantă a fost această imigrație. Evident, avem în Bregova mai multe straturi de populație românească, atât autohtonă, cât și venită mai târziu.

2. Drujba (Sveti Petăr, Molălia), sat de pădureni, situat la 14 km de Vidin, cu aproximativ 500 locuitori, în mare parte români.

²⁹ Gheorghiu Geană, Raluca Nicoleta Preda. (2008). [Recenzie la] *Atlasul etnografic român*, vol. II, Ocupațiile. „Revista Română de Sociologie”, serie nouă, anul XIX, 2008, nr. 5–6, București, p. 533–536.

³⁰ Etnograful este interesat de acțiunea și desfășurarea unui obicei, nu de surprinderea caracteristicilor lingvistice. Evident, materialele înregistrate pot servi și analizei lingvistice, pentru cercetătorii din această ramură științifică.

3. Florentin, sat de văleni, situat pe malul Dunării, la 15 km de Vidin. Satul se află pe ruinele fostei cetăți romane Florentiana. În biserică se slujește și în limba română. O parte a locuitorilor din Florentin își au originea în satul Salcia din jud. Dolj. La sfârșitul secolului XVIII, țăranii din Salcia, de pe moșia boierului Săulescu, au fugit peste Dunăre, în împărăția turcească, unde au primit pământ gratuit³¹.

4. Gânzovo (Gânzova), sat de câmpeni, situat la jumătatea distanței dintre Vidin și Bregova, 15 km de Vidin, este locuit astăzi de 500 persoane.

5. Gomotarți (Gumătarți), sat situat pe malul Dunării, la 12 km de Vidin. Astăzi are o populație de 400 locuitori văleni.

6. Pocraina (Chirimbeg), comună românească situată la 5 km de Vidin, are aproximativ 1 000 locuitori văleni.

7. Rabovo (Rabova), comună de pădureni, situată aproape de granița cu Serbia, la 25 km de Vidin, în plasa Kula, având astăzi 500 locuitori. În biserică renovată de curând se slujește și în limba română.

8. Topoloveț (Boșneacu de Sus), comună de pădureni, cu aproximativ 500 locuitori, aflată în plasa Kula, la 23 km de Vidin.

9. Grațovski Colibi, mic sat aflat la 40 km de Vidin, în plasa Kula, a fost întemeiat după războaiele balcanice, când Bulgaria cedează către Serbia nouă localități. O parte dintre locuitorii din Gradscov au rămas în Bulgaria, unde aveau terenurile. Satul este unul răsfirat, având cimitirele amplasate în apropierea gospodăriilor. În 1950, satul avea 720 de locuitori, iar astăzi mai are 50. Casele sunt părăsite, unele complet devastate. Populația având peste 55 de ani, este previzibil că acest sat, în 10 ani, va dispărea.

La ultimul recensământ, din anul 2001, au fost recenzați, pe întreg teritoriul Bulgariei, 10 566 vlahi (vlasi) și 1 088 români. În oblastul Vidin apar doar 155 vlahi și 16 români.

Tabelul nr. 1

Localitățile cercetate	G. Weigand (1900)		Recensământ 1920		A. Dumitrescu-Jippa, Oc. Metea (1943)	
	români	bulgari	români	bulgari	români	bulgari
Bregovo (astăzi oraș)	4 503	161	4 826	103	5 500	–
Drujba	641	–	829	11	1 100	–
Florentin	747	–	1 029	2	1 350	–
Gânzovo	1 770	–	2 117	89	2 500	–
Gomutarți	1 400	–	1 759	22	2 150	–
Pokraina	1 687	–	2 134	9	2 750	–
Rabovo	1 687	–	1 000	304	2 500	–
Topoloveț	664	–	818	107	1 075	–
Grațovski Colibi (Grațscov, sat aflat în Serbia după 1919)	1 370	161	401	–	500	

³¹ Emanoil Bucuța, *Românii dintre Vidin și Timoc*, 1923, p. 23.

6. INFORMAȚII ETNOGRAFICE

Din punct de vedere etnografic, populația românească din acest spațiu se împarte în trei categorii, între care există mici deosebiri la nivel etno-folcloric: pădureni, văleni și câmpeni.

Obiceiurile familiale din ciclul familial (naștere, căsătorie, înmormântare), sărbătorile de peste an, tradițiile, cântecele sunt valorizate pozitiv de către tineri, mai ales de către cei care provin din mediul rural. În unele sate s-au alcătuit formații artistice, care au reușit, prin intermediul asociațiilor, să ajungă la festivaluri folclorice din România. În schimb, datorită emigrării masive a populației active, bătrânii nu mai performează obiceiurile, păstrate încă vii în memoria lor. Întrebând de un obicei, de multe ori ți se răspunde că nu mai are cine să-l facă, fiindcă nu mai sunt oameni în sat. Exemplu din satul Drujba: „Da, se colinda, acuma nu mai, nu mai sunt copii. La noi în sat sunt trei, patru copii, la vale o fată și încă vreo doi, trei. Când eram eu, și eu am umblat așa, atunci eram copii mulți. Era în toată casa câte doi copii aproape și umblam. Pe urmă, după democrația asta, o luă să umble și dăscălița cu ei vreo doi ani de zile și pe urmă nu mai umblă nima. Acu nu mai e nima. Anu' trecut n-am făcut colaci, că n-a fost nima”³².

Studiind obiceiurile și credințele din acest areal descoperi unitatea spirituală, lingvistică, și culturală cu spațiul românesc nord-dunărean. O notă aparte o dă însă folosirea limbii vechi românești, plină de arhaisme. Românii timoceni nu folosesc formule de politețe. De asemenea, există neologisme preluate din limba bulgară, precum și cuvinte păstrate din limba turcă.

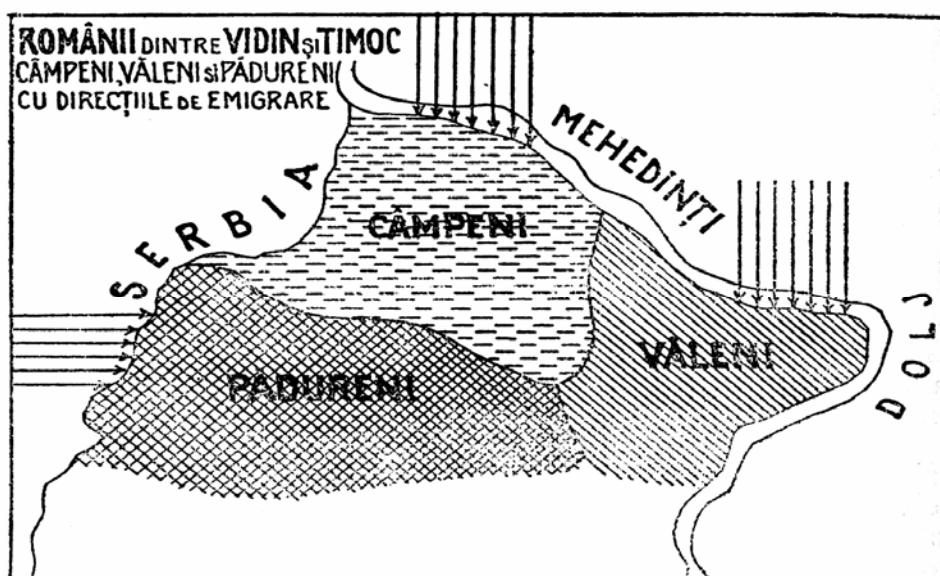
În plan etnografic, deosebirile dintre cele trei grupe de populație din zona timoceană (pădureni, văleni, câmpeni) sunt mici, estompându-se de-a lungul vremii. În fapt, aici există mai multe straturi de populație românească, amestec realizat în ultimele patru secole. Există o veche populație românească autohtonă, în acest areal al etnogenezei românești, subțiat și presat de populația slavă. Românii timoceni numesc și astăzi Vidinul cu numele străvechi Dii.

După ce, în 1923, Emanoil Bucuța arăta faptul că în zona Timocului sunt trei populații etnografice, ceea ce arată trei direcții diferite dinspre care au pătruns în acest colț prins între Dunăre și Timoc, respectiv vălenii și câmpenii dinspre Dolj și Mehedinți, pădurenii dinspre Serbia, ceea ce este pe alocuri adevărat, dar la un nivel redus de populație, în 1942, în introducerea realizată la cele trei volume de studii și izvoare îngrijite de C. Constante și A. Golopenția, același savant scria: „Românii din dreapta Dunării erau și nu erau într-altă țară. O apă largă, plutitoare, mai mult leagă decât desparte pe locuitorii celor două maluri. Treceri, mai ales de la noi la ei, s-au întâmplat în toate vremurile și îndeosebi în acelea când se închea un popor. Numai de puțini ani, de când se tot vorbește de o înfrățire și solidaritate a statelor, hotarele dintre ele s-au ferecat cu o sută de lacăte. S-a crezut de alții și,

³² Interviu din 25 noiembrie 2009, femeie, n. 1950, sat Drujba, Bulgaria: realizat de Ionuț Semuc.

ceea ce este mai hazliu, s-a crezut și de noi, că toți acești români sunt revărsări etnice din părțile noastre. N-aveam ce găsi deosebit la ei, odată ce nu erau alții, ci erau tot noi. Erau un fel de români plecați în străinătate... Am fost și eu, în mai multe rânduri, la acești români, la cei bulgari mai mult și la cei sârbi mai puțin. Cei mai din fund, ca și cei mai din față, fie că știu, fie că nu știu de țara liberă a fraților lor de la miazănoapte, se cunosc prin amintiri, prin limbă și obiceiuri, ca români. Ei și-au dat nume din cele mai mici, după cum sunt așezați pe o vale sau o alcătuire de pământ ușor de deosebit, plai, câmp sau vale, dar nu și-au zis niciodată, laolaltă, olteni sau munteni sau bănățeni. Câte o undă de populație românească din Banat, din Oltenia și din Muntenia a ajuns dincolo de Dunăre, la date și din pricini care se pot urmări. Fiind mai noi decât băștinașii și mai zgomotoși pentru istorie, au putut să se arate cercetătorilor ca români olteni, munteni sau bănățeni. Sunt, și mai mult nu sunt, ceea ce spun astăzi că sunt. Băștinașii, românii mai vechi decât ei, vatra care a primit pe noii veniți au fost alții și alta. Dovezile nu așteaptă decât să fie găsite³³.

Cu aceste gânduri, pentru a căuta aceste dovezi, am plecat la drum. Din punctul nostru de vedere, cercetările desfășurate în acest areal vor fi elocvente pentru a arăta întinderea ariei etno-folclorice românești, care face legătura cu o alta, dincolo de Timoc, în Serbia.

³³ Emanoil Bucuța, *Introducere la Românii din Timoc*, culegere îngrijită de C. Constante și A. Golopenția, București, 1942, p. XVII–XVIII.

Localități cercetate în Timoc (Bulgaria)

Autor: Emil Țîrcomnicu